Hnutí DUHA

Šumava

národní park rašelinišť, pralesů a kůrovce

Foto: S. Zelli

Rys ostrovid reguluje stavy přemnožené srnčí zvěře. Vinou ilegálního lovu patří mezi silně ohrožené druhy zvířat.

Šumava patří mezi klenoty českého přírodního dědictví. Rozsáhlá rašeliniště, pralesovité porosty horských smrčin a bučin, divoké řeky, ledovcová jezera i mokřady Vltavského luhu tvoří pestrou mozaiku vzácných přírodních biotopů. Vyskytují se zde desítky ohrožených druhů rostlin a živočichů, například rys ostrovid, tetřev hlušec, puštík bělavý, datlík tříprstý či rosnatka anglická. V posledních letech se tady objevila i nejsilnější šelma: vlk. Na slatích najdeme druhy hmyzu, které se nevyskytují nikde jinde na světě. Mimořádnou hodnotu má rovněž pohoří jako celek: tvoří největší komplex lesů ve střední Evropě, nazývaný zelenou střechou či plícemi kontinentu.

Proto zde byl v roce 1991 vyhlášen náš největší národní park. Jeho hlavním posláním je chránit nerušený vývoj a proměny přírody, umožnit její poznávání formou šetrné turistiky, zajistit vědecký výzkum a vytvořit podmínky pro prosperitu místních obcí. Umožňuje zachovat neporušenou divočinu, což nikde jinde než v národním parku není v dostatečném rozsahu možné. Důsledná ochrana horských ekosystémů a jejich proměn umožní také našim potomkům vidět, jak vypadá přírodní les – prales.

Prales se postupně mění

Součástí přirozených proměn pralesní přírody, které v nejvzácnějších částech národního parku (takzvaných prvních zónách) chráníme, patří také jevy, kterým se v normálním hospodářském lese samozřejmě snažíme zabránit: větrné polomy, laviny, rozmnožení kůrovce – odborně je nazýváme přírodní disturbance. K životu pralesa patří odnepaměti a horská divočina by bez nich nebyla divočinou.

Přírodní disturbance mají obrovský význam pro vývoj. Příroda jimi reaguje na změny klimatu či jiných podmínek, které ovšem ovlivní i obyčejné lesy. Jejich studium v národních parcích, kde je necháme proběhnout, bude později zdrojem poznatků, které využijeme pro správné pěstování lesů v běžné krajině – tedy k jejich ochraně před kalamitami.

Kůrovec v horském lese

Důležitou součástí přírody v horském pralese je malý brouk lýkožrout zvaný kůrovec. Na první pohled vypadá jeho působení nevábně, protože za sebou zanechává uschlé stromy. Je hrobařem, nebo naopak porodníkem lesa?

Kůrovec napadá čerstvé polomy, staré nebo jinak oslabené smrky. Odstraňuje tak neživotaschopné jedince, kteří uvolňují místo mladým. Někdy však dojde k jeho přemnožení a napadení zdravých stromů. Z historických dokumentů zjišťujeme, že k tomu docházelo také v dávné minulosti. Přemnožený kůrovec někdy napadl i statisíce stromů. Nikdy však nezničil samotný les, který má schopnost se vždy znovu obnovit.

Také dnes najdeme v rozsáhlých plochách uschlých stromů živé smrky, které se dokázaly kůrovci ubránit. Z jejich semen opět vyrůstají mladé smrčky. Vzniká nový, odolnější les. Vývoj přírody pokračuje.

Odumřelé stromy zase umožňují život tisícům druhů hub, hmyzu a mikroorganismů, které se podílejí na rozkladu dřeva. Tím se uvolňují živiny, jež se vracejí do půdy, odkud je mohou čerpat mladé rostoucí stromy. Přírodní koloběh živin a energie je zachován.

Larvy kůrovce prokousávají lýko stromu, který pak usychá. Zdravý strom se ovšem dokáže kůrovci ubránit: zalije ho pryskyřicí či zahubí toxickými látkami, které na obranu produkuje. Na velký nálet kůrovců ale většinou síly stromu nestačí. Kůrovec také dokáže identifikovat specifické pachové látky stromu a vyhodnotí jeho sílu se bránit. Napadá nejdříve oslabené stromy. Sám se však stává potravou pro nespočet druhů ptáků a dravého hmyzu – pěnkavy, sýkory, strakapoudy, datly a datlíky, šoupálky, brhlíky, pestrokrovečníky, dlouhošíjky, lumčíky, chalcidky, střevlíky, drabčíky, mravence a stovky dalších.

Pestrokrovečník mravenčí – dravý brouk, který sežere denně až dvacet kůrovců, mnohem více než sám váží.

Foto: H. Strunz

V prvních zónách národních parků se nechává přírodním procesům volný průběh, jsou totiž důležitým činitelem přirozených proměn ekosystému.

Ponecháme-li přírodě polom, který taková vichřice způsobí, vzniká rozmanitý ekosystém.

Les s uschlými stromy

Člověk ale není uvyklý pohledu na les s uschlými stromy. Za uplynulých 200 let jsme si zvykli nazývat lesem stromy vysázené v řadách jako na poli. Každý odumřelý smrk či borovice se hned odstraňuje. Většina z nás neviděla přírodní prales, kde je vždy část kmenů živých, část uschlých a část tlejících. Souše i tlející kmeny a větve považujeme za nepořádek. Neviděli jsme kůrovcovou kalamitu, kterou by člověk ponechal bez zásahu. Napadené kmeny v hospodářských lesích lesníci pochopitelně vždy vytěžili. Proto známe pouze pohled na holiny, ale ne na uschlé kmeny. Navíc máme podvědomý odpor k umírání. Proto je nám suchý les cizí. Ale pro přírodu smrt jedinců žádnou katastrofu neznamená: patří do ní. Vědecké výzkumy na Šumavě zjistily, že v lese odumřelých stromů překvapivě najdeme více druhů rostlin, zvířat, hub i hmyzu než v lese zeleném. Národní park nám může tento zážitek umožnit.

„Bůh dal les, dal slatiny, aby vlhko po celý rok se udržovalo... Zetlí ten, zetlí onen, jeden po druhém a padne; na jeho místo jiný postoupí a zmohutní... Dokud celou věc člověk lesu samotnému ponechává, nic lesu se nestane. Co les ztratí, zase si vynahradí. Ale pokácejte ty staré stromy zkraje, ty velké, a uvidíte! Vzepře se vítr do husté drobotiny, a povídám vám, celou ji rázem položí. To bude mela..."

Karel Klostermann, Ze světa lesních samot, 1891

Dva národní parky na jedné Šumavě

Přestože se jedná o jedno pohoří a jeden přírodní celek, oba národní parky v minulosti přistupovaly k péči o přírodu úplně odlišně. V národním parku Bayerischer Wald je hlavní jádrová (první) zóna s nejpřísnější ochranou celistvá a tvoří velké kompaktní území. Chrání zde přirozený vývoj pralesního ekosystému. Kůrovce přitom považují za jeho běžnou součást, stejně jako třeba zetlelé stromy, lavinu nebo polomy. Takový přístup je běžný také jinde v Evropě. V prvních zónách evropských národních parků, v Německu, Rakousku, Polsku a dalších zemích, se považuje za samozřejmost kůrovcem napadené stromy nekácet.

V NP Šumava první zónu rozkouskovali na 135 malých, neživotaschopných ploch. Navíc zde začali kácet kůrovcem napadené stromy dokonce i v posledních zbytcích pralesů.

Nyní máme možnost srovnat výsledky obou přístupů: V Národním parku Bayerischer Wald uschly působením kůrovců stromy na ploše 4000 hektarů. Odborníci zde však o budoucnost lesa nemají obavu. Potvrdilo se, že příroda jej sama obnovuje – a mimochodem zadarmo. Pravidelné inventury prokazují, že počet mladých stromků pod suchými smrky se stále zvyšuje. V roce 2005 již dosáhl průměru skoro 4500 kusů na hektar.

Obnova lesa probíhá v několika fázích. První tvoří 5 až 20 let staré stromky, které byly odrostlé již v době, kdy dospělé smrky usychaly; druhou menší smrčky ze semenného roku, který rozpadu vždy předchází. Třetí nastává po rozlámání a pádu souší 5–10 let po kalamitě. To zabrání přístupu jelení zvěře a začnou odrůstat jeřáby, v nižších polohách také buky a jedle. Semena jeřábů přinášejí ptáci, kteří sedají na padlé stromy a pahýly. Čtvrtá fáze nastupuje 15–30 let po kalamitě. Na tlejícím dřevě padlých souší se uchycují semenáčky ze semen stromů, které se dokázaly kůrovci ubránit. Turisté s úžasem sledují, jak na místě hospodářských lesů vzniká nový, věkově i prostorově rozmanitý přírodní les.

V Národním parku Šumava vznikly vinou kůrovcové těžby a následných polomů zhruba čtyři tisíce hektarů holin. Zde je s obtížemi a vysokými náklady uměle vysazován les. Ptáci, kteří by mohli přinést semena nových stromů, na pusté holiny nelétají. Vysazeným mladým stromkům zpočátku chybí ochrana souší, později živiny z tlejícího dřeva. Odborníci také upozorňují, že uměle vysazený les bude v budoucnu nestabilní a může znovu plošně odumírat.

Holiny se neustále rozšiřují, protože na jejich okrajích při vichřicích jako domino padají další a další stromy. Na odlesněných plochách dochází ke sterilizaci a degradaci lesní půdy

Foto: I. Dudáček

Datlík tříprstý je specialista na kůrovce.

Ztracená slať – pralesovitý porost v první zóně NP Šumava.

Ztracená slať – první zóna národního parku po takzvané asanaci.

Foto: V. Mrňák

NP Bayerischer Wald pod vrcholem Luzného. Uschlé stromy jsou díky přirozené obnově lesa nahrazeny mladými. Souše a tlející dřevo jim dodávají ochranu a potřebné živiny.

Foto: J. Bláha/Hnutí DUHA

NP Šumava pod vrcholem Malé Mokrůvky. Tady se podařilo kůrovce plně zlikvidovat.

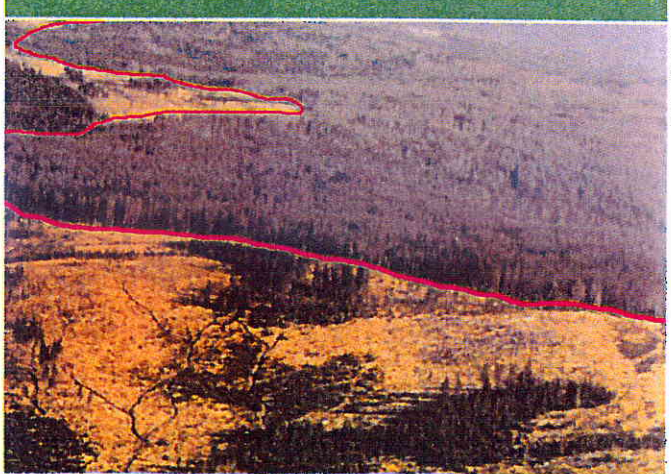

Foto: J. Soukup

Výsledek rozdílné péče o národní parky: červeně je vyznačena státní hranice. Nalevo od ní vykácený hraniční hřeben z české strany pásu o délce asi 25 kilometrů a průměrné šířce 500 metrů. Holiny se jako domino dále rozšiřují větrnými polomy. Vpravo kůrovcem postižená část německého NP Bayerischer Wald.

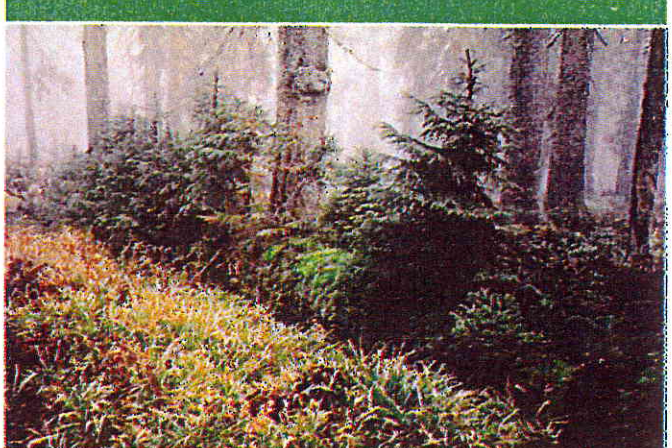

Foto: I. Matějková

Vysoko v horách, kde je drsné klima a půda velmi chudá na živiny, mohou mladé smrky vyrůst pouze na tlejícím dřevě. Je proto důležité ponechat zde padlé stromy, aby zetlely a živiny se mohly vrátit zpět do půdy.

prudkým sluncem a později k její erozi deštěm. Mizí řada lesních druhů rostlin, živočichů, hub a většina důležitých mikroorganismů, které na holinách nepřežijí.

Kácení přitom neovlivnilo průběh kůrovcové kalamity. Vznikla, vrcholila a nakonec ustoupila stejně v obou národních parcích – přestože na jedné straně hranice proti kůrovci zasahovali, zatímco na druhé nikoli. Důvod? Na kůrovce má daleko větší vliv počasí (sucho, větrné polomy) než kácení napadených stromů. A počasí motorová pila nepodřízne.

V letech 1994–2001 bylo v NP Šumava při „boji s kůrovcem" a následnými polomy vytěženo 1,3 milionů m³ dřeva. Zisk téměř dvou miliard korun za prodané dřevo z národního parku nebyl investován do ochrany přírody, služeb pro turisty, rozvoje obcí ani zalesnění holin, ale přerozdělen dalšími zakázkami těžebním společnostem provádějícím těžbu dřeva a související činnosti.

„Nenasytnost lidská větším je nepřítelem Šumavy než vichřice, kůrovec, chlad a vlhko; zde ve slatích a hvozdech nutný životům zápas krom s živly i bohem dvounohým, pomáhajícím prý lesům v zápase s následky katastrof."

Josef Váchal,
Šumava umírající a romantická, 1931

Experti varují

Ačkoli někteří lesníci s kácením souhlasí, poškozování unikátních zbytků horských pralesů na Šumavě vyvolalo protesty odborné veřejnosti. S porážením stromů v prvních zónách národního parku vyslovilo nesouhlas Hnutí DUHA i odborné grémium ministra životního prostředí pro národní parky, tři ředitelé kompetentních ústavů Akademie věd. Sto českých vědců následně zaslalo ministru protestní dopis. Tehdejšího premiéra žádal dopisem o zastavení kácení dokonce i ředitel Světového fondu pro ochranu přírody (WWF). Národní park Šumava byl vyškrtnut ze seznamu čekatelů na prestižní mezinárodní certifikát PAN Park. Kácení v nejcennějších pralesích na Trojmezné a u pramene Vltavy zabránily až mírumilovné blokády občanů.

Ministr životního prostředí na Šumavu pozval renomovaný Světový svaz ochrany přírody IUCN, aby doporučil nejlepší řešení. Mise expertů ze specializované komise pro chráněná území přišla v roce 2003 s jasnými závěry: za prvé Šumava patří mezi území světového významu a zasluhuje pečlivou ochranu, za druhé současná péče o ni nesplňuje mezinárodní standardy pro národní parky. Opatření, která navrhují lesníci, se hodí do hospodářského lesa, ale v národním parku či přírodní rezervaci nemají co dělat, varovala závěrečná zpráva. Pokud nemá Šumava ztratit statut mezinárodně uznávaného národního parku, musíme podle odborníků především: zvětšit a scelit první zóny do uceleného území tak, aby do 3–5 let pokrývaly nejméně 30–40 % rozlohy národního parku, skončit s kácením kůrovcem napadených stromů v prvních zónách, v centrálních částech parku úplně vyloučit holosečné kácení a vjezdy těžkých těžebních strojů.

>:

>>> Pralesy a divočina v národním parku

Návštěvu v divočině vyhledává stále víc a víc lidí. Cestovní kanceláře nabízející výlet do neporušené přírody patří mezi nejvíce prosperující podniky v turistickém ruchu. V oblastech divoké přírody se turistika stává zdrojem prosperity místních lidí a obcí. Národní park Šumava patří mezi několik málo míst v Evropě, která mohou něco takového nabídnout na dostatečně velké ploše. Pokud totiž mají první zóny národního parku skutečně umožnit zážitek z návštěvy pralesa, musí být dostatečně velké. Kousek jednoho kopce, kde budou turisté stát jeden vedle druhého, nikoho příliš nenadchne.

Někteří se chtějí na nespoutanou přírodu jen podívat, jiní si ji přejí zažít a procítit. Šumava má svou pestrostí co nabídnout každému. Těm, které vábí syrová divokost, lze doporučit, aby po turistických stezkách navštívili podmáčené pralesy a slatě. Jsou místem, jehož atmosféra vždy přitahovala umělce, poutníky a filozofy. Díky nim také víme, jak rozsáhlé šumavské pralesy vypadaly a jak možná jednou opět budou vypadat:

„Kde stojím, celá generace stromů stála; není zde pídě bez smrti, klíčení, přeměny... V pralesním chaosu větví, haluzí, úponků, skřížených odevšad odumřelými tkáněmi a listím snad z předminulého léta a divně zapleteného kořání, na němž život jiný a cizí svou existenci staví, aby zakrátko stal se tím, čím jeho základna, rozkladem, spatřuješ úděsná šílení bytí."

„Prostoupeny přitom barvami, vůněmi, mlhou různých druhů (‚měkkou, lehající, hebkou, válející se, šlehající, těžkou, dusivou, řídkou či ostře prášící'), posvátností a hudbou sténání a klení... úpění zvěře a chrapoty a kvílení umírajících... toť symfonie, kterou zde slýchám za dutí vichru, burácení hromu a při hučících vodách."

Josef Váchal,
Šumava umírající a romantická, 1931

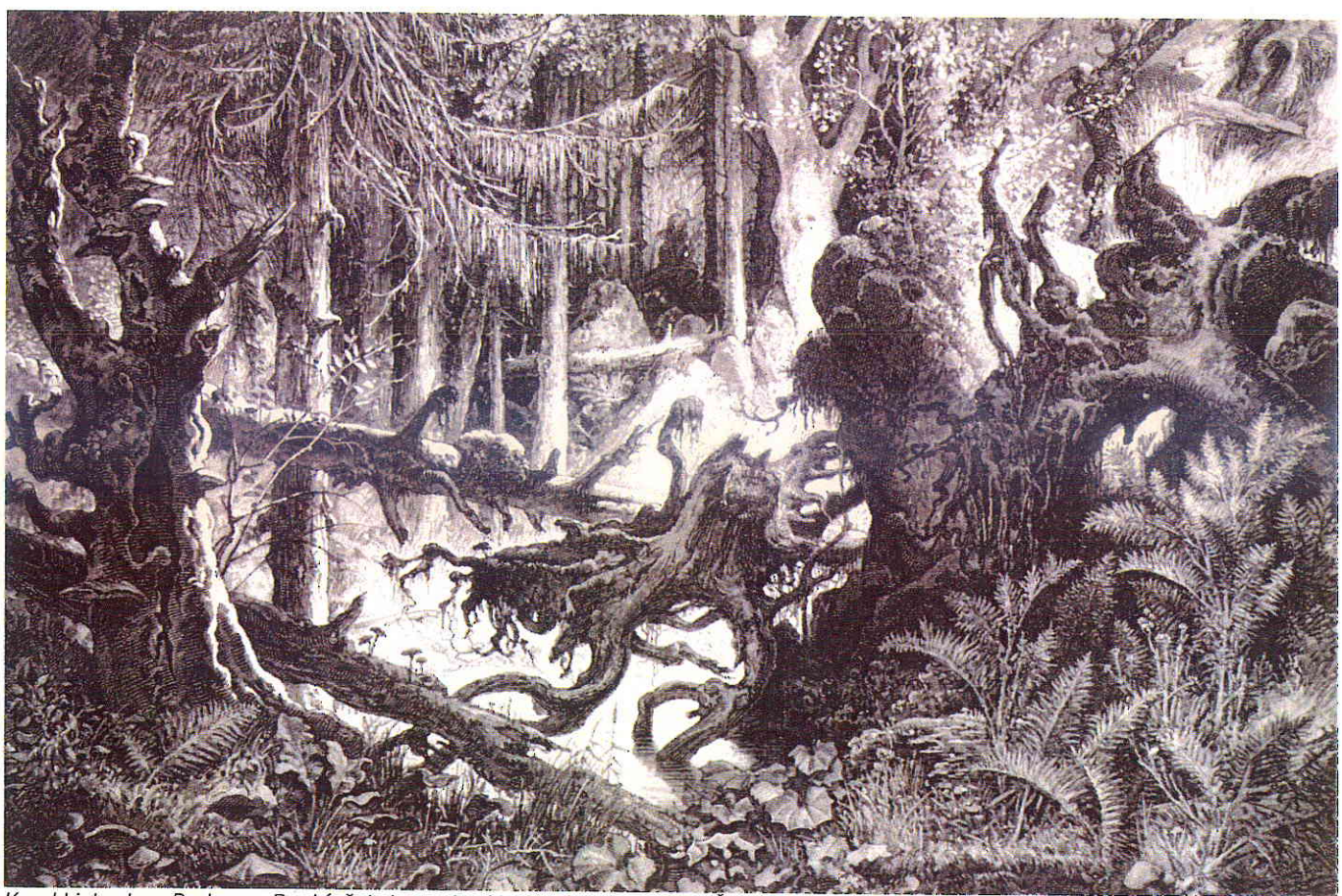

Karel Liebscher: Prales na Boubíně, kolem roku 1900. Převzato z knihy Čechy.

Hnutí DUHA
Friends of the Earth Czech Republic

A › Bratislavská 31, 602 00 Brno
T › 545 214 431
F › 545 214 429
E › info@hnutiduha.cz
www.hnutiduha.cz

NADACE PARTNERSTVÍ

Vydání tohoto informačního listu umožnila laskavá finanční podpora Nadace Partnerství a Státního fondu životního prostředí.

Jaromír Bláha, červenec 2004. Aktualizace duben 2007, dotisk červen 2008. Vydalo Hnutí DUHA.

Podpořte prosím práci Hnutí DUHA. Poslední zbytky pralesů, které ještě na Šumavě zůstaly, patří mezi klenoty české přírody. Hnutí DUHA pomáhá národnímu parku s jejich ochranou. Naše práce se neobejde bez pomoci lidí, jako jste Vy: více na **www.hnutiduha.cz/podpora**. Číslo účtu 1348492389/0800.

Zájemci o aktuální informace ze Šumavy si o ně mohou napsat na **www.hnutiduha.cz/sumava** nebo na **sumava@hnutiduha.cz**.

Hnutí DUHA s úspěchem prosazuje ekologická řešení, která zajistí zdravé a čisté prostředí pro život každého z nás. Navrhujeme konkrétní opatření, jež sníží znečištění vzduchu a vody, pomohou omezit množství odpadu, chránit krajinu nebo zbavit potraviny toxických látek. Naše práce zahrnuje jednání s úřady a politiky, návrhy zákonů, kontrolu průmyslových firem, pomoc lidem, rady domácnostem a vzdělávání, výzkum, informování novinářů i spolupráci s obcemi. Hnutí DUHA působí celostátně, v jednotlivých městech a krajích i na mezinárodní úrovni. Je českým zástupcem Friends of the Earth International, největšího světového sdružení ekologických organizací.